

УДК 336.71

Ю. В. Кудляк

кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівського національного університету імені Івана Франка

І. В. Барилюк

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівського національного університету імені Івана Франка

Н. Г. Пайтра

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівського національного університету імені Івана Франка

ДІАГНОСТИКА ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано показники розвитку банківської системи України в умовах кризи. Увагу зосереджено на дотриманні банками нормативів діяльності, а також з'ясуванні ролі Національного банку України в забезпеченні фінансової стабільності функціонування вітчизняних банківських установ.

Ключові слова: банк, нормативи капіталу, нормативи ліквідності, нормативи кредитування, нормативи інвестування.

Постановка проблеми. Нині формування й реалізація фінансових стратегій банків супроводжується посиленням конкуренції та потребує моніторингу співвідношення активно-пасивної структури ресурсів з огляду на ризики вилучення депозитів, обмеженість проведення запозичень на зовнішньому фінансовому ринку, посилення регуляторних вимог, неповернення кредитів і необхідність формування банками значних резервів за активними операціями, зниження платоспроможності за одночасного зростання потреб клієнтів у кредитних ресурсах. Ці процеси актуалізують необхідність ефективного монетарного регулювання Національним банком України (далі – НБУ) вихідних умов практичної реалізації банками фінансових стратегій за сучасних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику діяльності банків розкрито в працях зарубіжних науковців Г. Габарда, Е. Гілла, Дж. Кемпбелла, П. Роуза, Д. Сінкі та інших. Значний внесок у розвиток досліджень цієї тематики в умовах трансформаційних економік зробили М. Алексеєнко, З. Васильченко, О. Васюренко, О. Дзюблюк, В. Міщенко, А. Мороз, С. Науменкова, М. Савлук, Л. Примостка, Т. Смовженко та інші вчені.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Крім сприятливого макроекономічного бізнес-середовища, важливими для банківського бізнесу є процедури розроблення й реалізації таких стратегій поведінки установ на ринку, які дали б змогу ефективніше використовувати фінансовий потенціал банків та спрямовувати акумульовані ресурси на кредитування потреб суб'єктів вітчизняної економічної системи. Тому для подолання кризових явищ і стимулювання макроекономічного розвитку в сучасних умовах необхідною є мобілізація зусиль окремих банків та регуляторів банківської діяльності для забезпечення фінансової стабільності банківської системи країни, що актуалізує необхідність діагностики показників розвитку вітчизняної банківської системи в кризові роки.

Мета статті полягає в аналізі показників розвитку банківської системи України впродовж 2008–2014 рр. для подальшого визначення механізмів ефективного монетарного регулювання діяльності банків.

Виклад основного матеріалу. Розвиток банківського бізнесу з 2008 р. характеризується кризовими процесами, що позначається як на результатах діяльності певних банків, так і на показниках економіки країни загалом. Економіч-

ну активність упродовж 2014 р. стримували несприятлива кон'юнктура на зовнішніх фінансових ринках, зниження внутрішнього споживчого й інвестиційного попиту, скорочення державного фінансування, звуження кредитної активності тощо. Показники, які характеризують зовнішню стійкість, протягом 2014 р. демонстрували погіршення динаміки в таких аспектах: а) рівень покриття резервами короткострокового боргу (за залишковим терміном погашення) знизився до 13,7% (норма 100%); б) відношення валового зовнішнього боргу до ВВП, незважаючи на скорочення боргу в абсолютному вираженні, зросло до 95,1%; в) рівень короткострокового боргу (за залишковим терміном погашення) щодо ВВП підвищився до 41,5%, а його частка у валовому зовнішньому борзі – до 43,6%.

Як результат, у 2014 р. реальний ВВП скоротився на 6,8%, експорт товарів – на 15,0%, дефіцит зведеного платіжного балансу становив 13,3 млрд дол. США, а золотовалютні резерви знизились до критично низького рівня – 7,5 млрд дол. США. Водночас скорочення експорту супроводжувалось падінням інвестиційної привабливості країни в умовах зростаючої невизначеності та високих політико-економічних ризиків і виведення капіталу. Спостерігалось суттєве погіршення ринкових очікувань з одночасним підвищенням попиту на іноземну валюту, збільшенням її дефіциту й надмірною волатильністю обмінного курсу гривні. Відбувалося зростання інфляційного тиску на економіку, що

супроводжувалось падінням реальних доходів населення та зниженням його схильності до заощаджень.

Заощадження населення є тим потенційним джерелом фінансових ресурсів, яке може сприяти інвестиційній активності в державі та в підсумку суттєво впливатиме на макроекономічну рівновагу й зростання національного доходу за умови акумулювання вільних від споживання коштів у вигляді банківських довгострокових депозитів.

Банківська система є найбільш розвиненим сегментом фінансового ринку, забезпечує кредитними ресурсами потреби економічних суб'єктів. Однак питома вага капіталу банківських установ є досить низькою щодо ВВП України впродовж 2008–2014 рр. (див. рис. 1).

Отже, рівень капіталу банків в Україні є недостатнім як для фінансування кредитних потреб економічних суб'єктів, так і для виконання банківськими установами захисної функції з метою страхування ризиків власників депозитних рахунків. Зіставлення показників ВВП та банківського капіталу в Україні дало змогу встановити, що капітал банківської системи складає лише незначну частку ВВП країни, проте ця частка поступово збільшувалась у період 2008–2013 рр., а за рахунок значної ліквідації банків протягом 2014 р. спостерігалось зменшення цього показника майже до рівня 2010 р.

Найменше значення співвідношення капіталу банків і ВВП в Україні в період 2008–2014 рр.

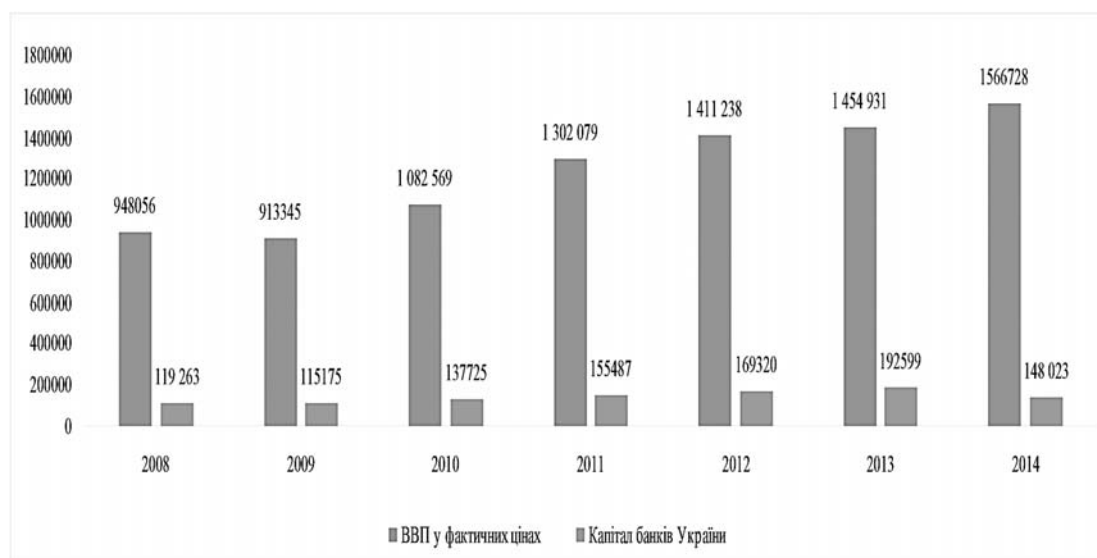

Рис. 1. ВВП та капітал банків в Україні у 2008–2014 рр. (млн грн)

Примітка: побудовано за даними НБУ [5].

становило 9,4% в 2014 р., а максимальне його значення було зафіксовано наприкінці 2013 р. в розмірі 13,2%. Динаміка зміни співвідношення капіталу банків і ВВП за аналізований період не була постійною. Так, упродовж 2008–2010 рр. помітним є поступове збільшення частки ка-

піталу банківської системи у ВВП держави; у 2011 р. показник зменшився до 11,9%. З 2011 р. частка капіталу банків у ВВП України зростає, проте темп такого зростання є досить помірним. Таким чином, з 2008 р. до 2014 р. частка банківського капіталу у ВВП знизилась на 3,1%

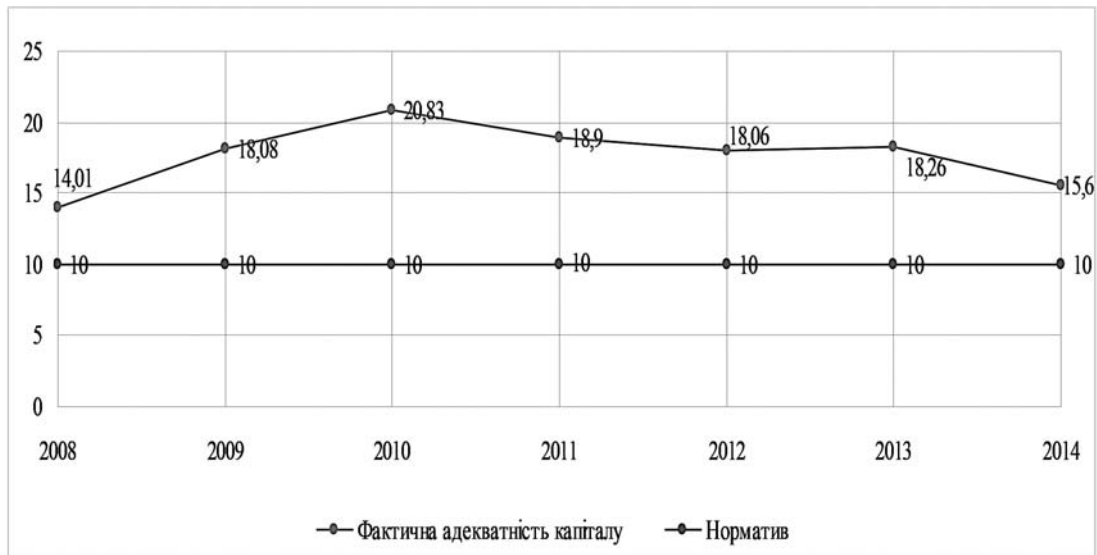

Рис. 2. Достатність регулятивного капіталу банків у 2008–2014 рр.

Примітка: побудовано за даними НБУ [5].

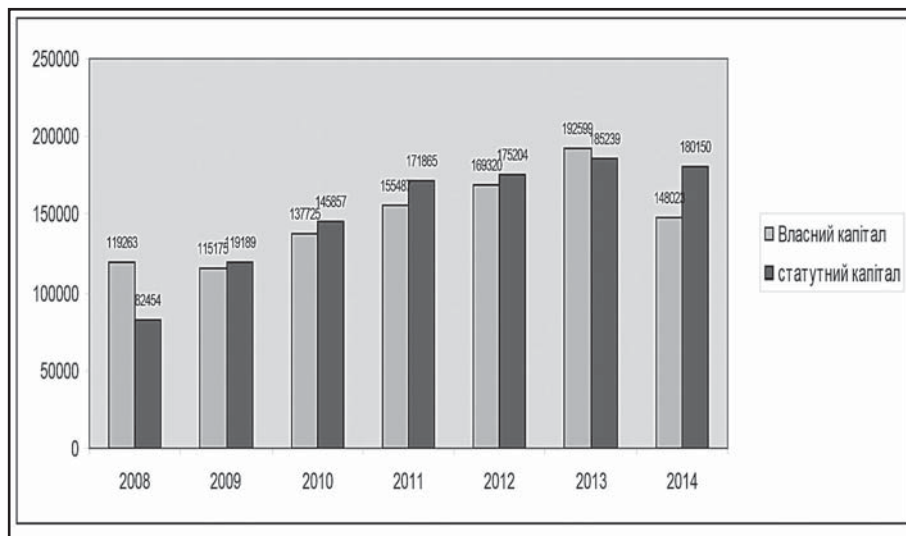

Рис. 3. Власний і статутний капітал банків у 2008–2014 рр. (млн грн)

Примітка: побудовано за даними НБУ [5].

Таблиця 1

Концентрація активів, капіталу та зобов'язань за групами банків

Група	Загальні активи (%)		Зобов'язання (%)		Капітал (%)	
	1 січня 2015 р.	1 січня 2014 р.	1 січня 2015 р.	1 січня 2014 р.	1 січня 2015 р.	1 січня 2014 р.
Група I	73,3	64,9	72,8	65,3	74,5	58,4
Група II	14,3	17,4	15,0	16,5	10,2	22,0
Група III	7,3	7,8	7,4	8,4	6,9	6,7
Група IV	5,1	9,9	4,8	9,8	8,4	12,9

Примітка: побудовано за даними НБУ [5].

в абсолютному вираженні. Тобто вітчизняна банківська система демонструвала до 2014 р. тенденцію до розширення обсягів капіталу своїх учасників та перманентно підвищувала свою роль і значимість в економічній стабільності й фінансовій безпеці країни.

Існує визначений мінімум адекватності капіталу, якого мають дотримуватись усі банки в Україні. Станом на 2000 р. від банків вимагалося підтримувати регулятивний капітал на рівні, що становив не менше 8% зважених на ризик активів і позабалансових зобов'язань. Сьогодні мінімум цього показника зафіксовано на позначці 10%, і в період 2008–2014 рр. цей норматив у цілому в банківській системі жодного разу

не було порушено, що позитивно характеризує діяльність вітчизняних банків (див. рис. 2).

У 2008 р. адекватність регулятивного капіталу банків України мала найнижче значення, яке лише на 4,01% перевищувало допустимий мінімум. З 2008 р. до 2010 р. достатність (адекватність) регулятивного капіталу банків поступово зростала. Темп приросту в 2009 р. склав 29%, однак у 2010 р. він сповільнився та склав лише 15,2%, тобто зменшився майже вдвічі.

Після 2010 р. достатність капіталу банківської системи почала знижуватись. На кінець 2011 р. це значення становило 18,9%, у 2012 р. скоротилося на 4% від значення 2011 р. – до 18,06%. Проте варто зауважити, що зменшення

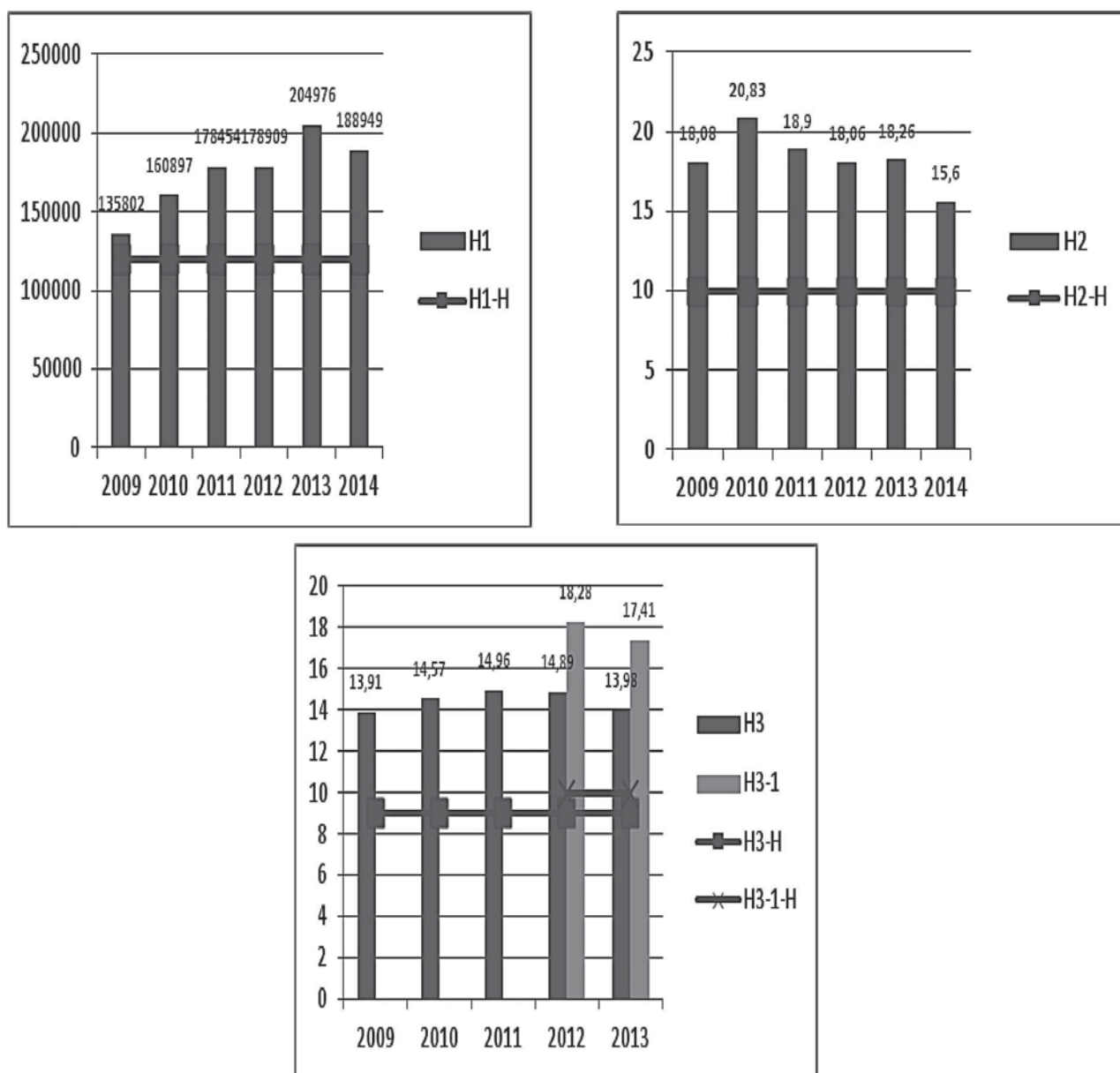

Рис. 4. Нормативи капіталу для банків України в 2009–2014 рр.

Примітка: побудовано за даними НБУ [5].

показника не привело до його падіння до мінімального рівня.

Упродовж 2013 р. норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу банків знову почав зростати. Абсолютне відхилення значення показника наприкінці 2013 р. від значення 2012 р. склало 0,2%, а відносне – 1%. Проте в 2014 р. темп приросту показника набув негативного значення (-14,6%) зі збереженням тенденції до перевищення нормативного значення.

Додаткових коментарів потребує ситуація, пов'язана з перевищенням обсягу статутного капіталу над власним, що мала місце в 2009–2012 рр. і в 2014 р. (див. рис. 3) та пояснюється наявністю збитків і недосформованими резервами за активними операціями, що в підсумку привело до необхідності збільшення статутних капіталів власниками для дотримання вимог

нормативів НБУ; незначна стабілізація банківської системи за наслідками 5 років кризи відбулась лише в 2013 р. [1].

У 2014 р. тривав процес концентрації капіталу, активів і зобов'язань у банках I групи. Тому станом на 1 січня 2015 р. на ці установи припадало 73,3% загальних активів банків України, 74,5% капіталу та 72,8% загального обсягу зобов'язань (див. табл. 1). Згідно з даними щорічного групування банків за розміром активів у 2014 р. до I групи віднесено 15 банків, до II групи – 20 банків, до III групи – 23 банки, до IV групи – 122 банки.

Якісна оцінка функціонування банківської системи передбачає аналіз виконання банками нормативу адекватності регулятивного капіталу. Норматив адекватності регулятивного капіталу є одним з основних економічних нормативів банківської діяльності, що базується на

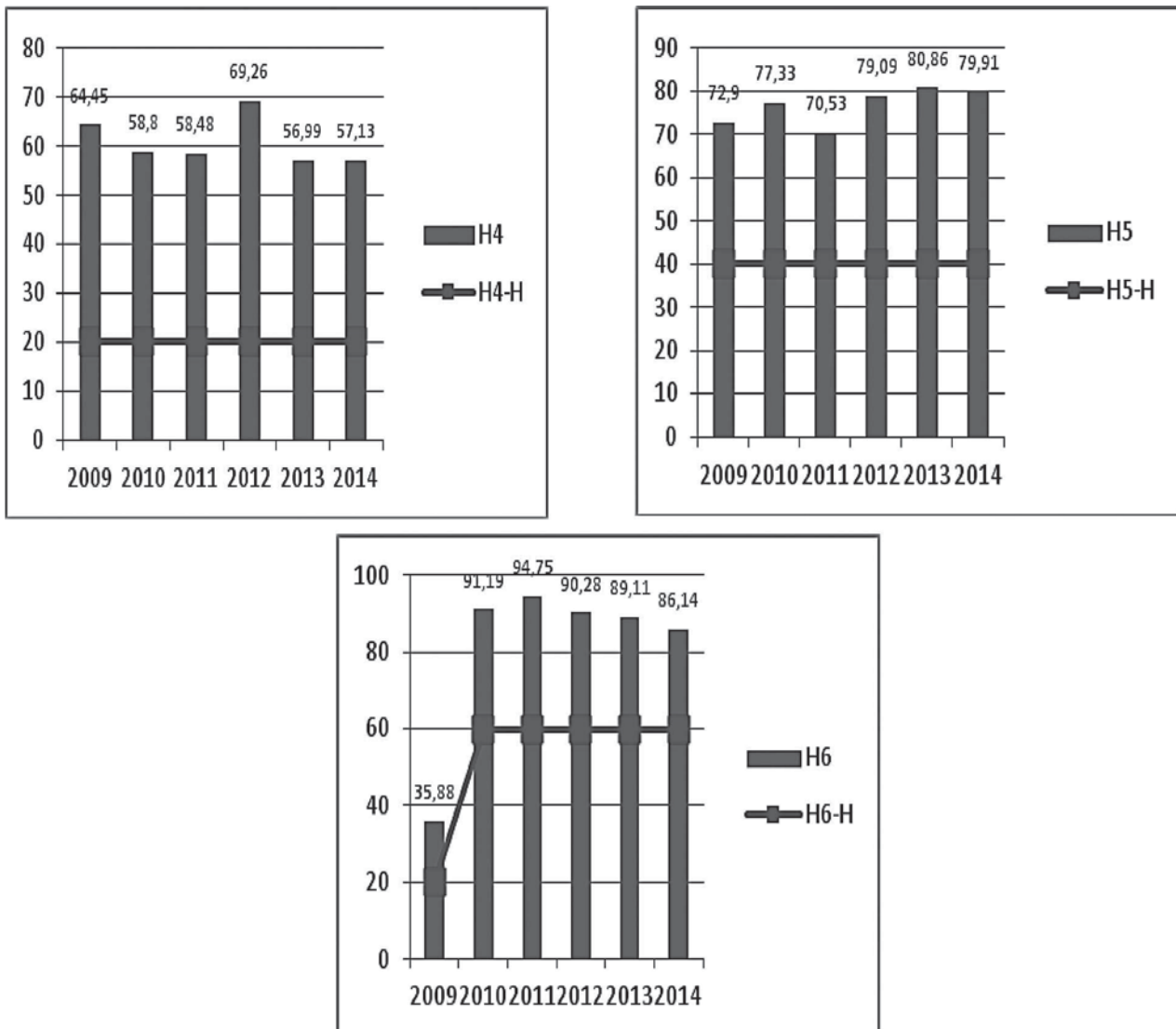

Рис. 5. Нормативи ліквідності для банків України в 2009–2014 рр.

Примітка: побудовано за даними НБУ [5; 8].

положеннях Базельського комітету з банківського нагляду («Базель I», «Базель II» та «Базель III»). Чим вищим буде значення показника адекватності капіталу, тим більшою вважатиметься частка ризику, яку беруть на себе акціонери (власники) банку. І навпаки, чим нижчим буде значення показника, тим більшою виявиться частка ризику, яку беруть на себе кредитори й вкладники банку. Значення нормативу періодично розраховується НБУ, тому як інформаційним ресурсом для проведення аналізу можна скористатись даними офіційного сайту Національного банку України.

Для оцінки ступеня відповідності діяльності банків вимогам Національного банку України охарактеризуємо параметри дотримання банківськими установами встановлених економічних нормативів (див. рис. 4).

Нормативи капіталу є ключовими під час оцінки банківської діяльності, їх розрахунок базується на документах Базельського комітету з банківського нагляду [3]. Згідно з даними рис. 4 банки виконують встановлені нормативи, при цьому покриття ризиків капіталом, з одного боку, свідчить про безпеку установи, а з іншого – про нераціональне використання ресурсів

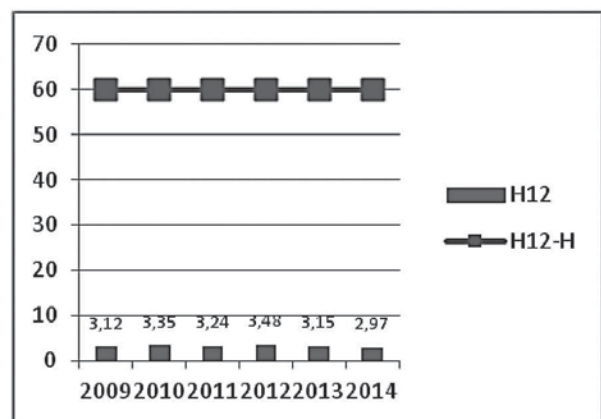
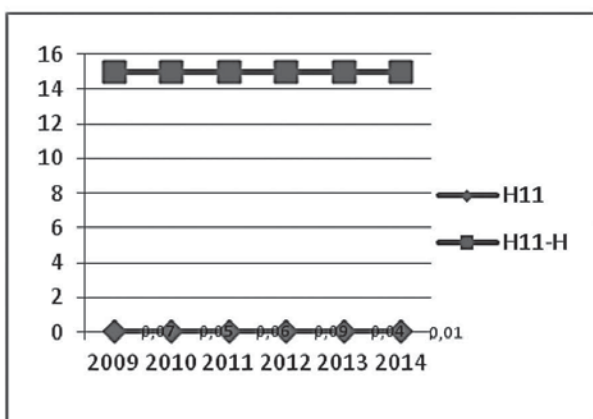
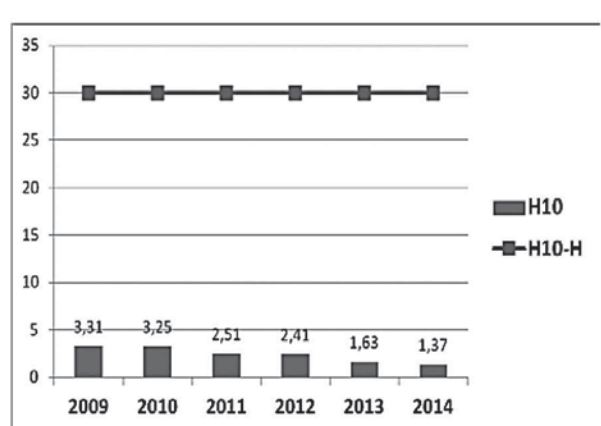
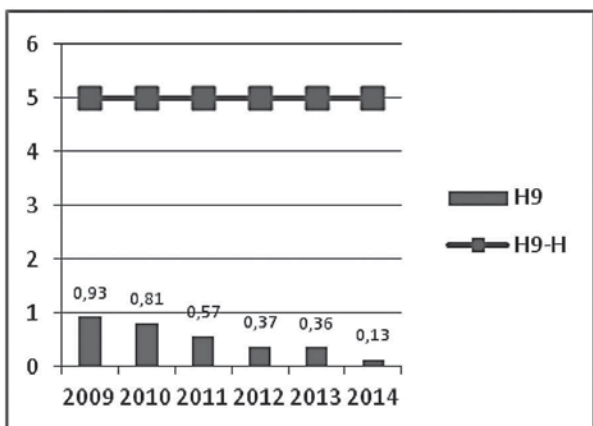
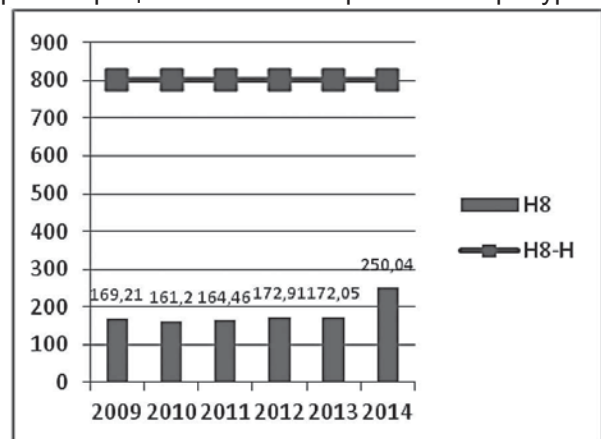
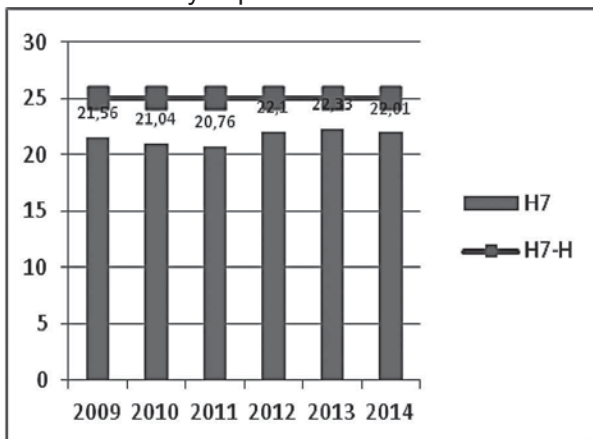

Рис. 6. Нормативи кредитування та інвестування для банків України в 2009–2014 рр.

Примітка: побудовано за даними НБУ [5; 8].

(у 2014 р. призупинено використання нормативів Н3 та Н3-1) [8].

Варто наголосити, що встановлені НБУ нормативи капіталу не в повному обсязі відображають реальний стан ситуації в банківській системі, оскільки банківські установи продовжують маніпулювати встановленням вищого класу позичальника, таким чином корегуючи виконання нормативу Н2 та обсяги формування резервів за активними операціями. За таких умов власне нормативи абсолютного співвідношення регулятивного капіталу до активів та регулятивного капіталу до зобов'язань обмежували обсяги чистого ризику, який брали на себе банківські установи.

Негативним вважаємо суттєве перевищення банками нормативів ліквідності, що характеризує відсутність позичальників належного рівня, проте стримує можливості отримання прибутку банківськими установами й розвитку економіки через відсутність кредитних ресурсів (див. рис. 5).

Цю тенденцію підтверджують також нормативи кредитування й інвестування, розмір потенціалу яких банки не використовують у повному обсязі. Викликає занепокоєння зростання нормативу великих кредитних ризиків (Н8), що може свідчити про спроби виведення активів із банків (див. рис. 6).

Висновки та пропозиції. Результати діагностики показників діяльності банків показують, що розвиток вітчизняної банківської системи носить перманентний характер, що є особливо небезпечним у зв'язку з «ефектом доміно», оскільки існує ризик дестабілізації банківської системи країни в результаті загострення фінансових проблем одного системного банку. У цьому контексті НБУ як регуляторний орган має посилити відповідальність банківських установ за взяті фінансові зобов'язання перед клієнтами та мінімізувати ризик поширення системних криз у банківській сфері. Як юридична особа банк спрямовує свою діяльність на отримання прибутку, проте в конкурентних умовах не кожна установа здатна забезпечити достатній рівень рентабельності для утримання своїх позицій на ринку. Окрім того,

банки як фінансові посередники й довірчі структури несуть подвійну відповідальність, оскільки формування ресурсів без довіри до системи не здійснюватиметься, а без належного фінансування призупиняться кредитно-інвестиційні процеси в економіці, що призведе до падіння ВВП країни та зниження добробуту населення. Тому роль НБУ не лише в стабілізації функціонування банківського бізнесу, а й у виведенні економіки країни з кризового стану за сучасних умов є особливо важливою.

Список використаної літератури:

1. Банківська система 2015: виклики та перспективи / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673>.
2. Корнилюк. Р. Рейтинг життєздатності банків – 2015 / Р. Корнилюк // Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/ua/business/1388299-rejting-zhittezdatnosti-bankiv-2015>.
3. Міщенко В. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору / В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 1. – С. 4–9.
4. Науменкова С. Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах світової кризи / С. Науменкова // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 6. – С. 12–18.
5. Офіційна Інтернет-сторінка Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
6. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
7. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
8. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Інструкція, затверджена Постановою Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 р. № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01/stru#Stru>.

Кудряк Ю. В., Барылюк И. В., Пайтра Н. Г. Диагностика показателей развития банковской системы Украины

В статье проанализированы показатели развития банковской системы Украины в условиях кризиса. Внимание сосредоточено на соблюдении банками нормативов деятельности, а также роли Национального банка Украины в обеспечении финансовой стабильности функционирования отечественных банковских учреждений.

Ключевые слова: банк, нормативы капитала, нормативы ликвидности, нормативы кредитования, нормативы инвестирования.

Kudlyak Yu., Baryluk I., Paitra N. Diagnostics of indicators of Ukrainian banking system development

The article analyses indicators of development of banking system of Ukraine under the conditions of crisis. Attention is concentrated on compliance with standards of banking activities, as well as clarifying the role of the National Bank of Ukraine in ensuring financial stability in the functioning of the domestic banking institutions.

Key words: *bank, capital ratios, liquidity ratios, lending standards, standards of investment.*